

GRETEL, *La redacció de les lleis*, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1995, 338 pàg., ISBN 84-393-3691-8.

L'obra objecte d'aquest comentari constitueix una valuosa aportació en la literatura sobre el llenguatge jurídic i, en particular, sobre el llenguatge dels textos normatius. Es tracta d'una obra col·lectiva que conté nou capítols signats per diversos autors integrats en l'anomenat grup d'estudis de tècnica legislativa (GRETEL). Alguns dels seus autors havien participat en treballs d'aquest grup des de la seva presentació pública l'any 1986 amb *La forma de les lleis. Deu estudis de tècnica legislativa*, una obra clau, introductora dels estudis de tècnica legislativa a la península, i de la qual són deutores moltes de posteriors. La referència a aquesta obra publicada fa una dècada és especialment pertinent perquè el llibre que aquí comentem hi comparteix algunes ca-

racterístiques. Amb l'aparició de *La redacció de les lleis*, GRETEL completa la temàtica de l'obra inaugural en obrir-la al llenguatge en què estan redactats els textos legals —aspecte que, volgutament, el llibre de 1986 deixava de banda— i alhora la reprèn i actualitza en alguns altres aspectes.

D'altra banda, cal assenyalar que, tant per la temàtica i l'extensió com per l'enfocament metodològic, la diversitat d'autors genera una gran heterogeneïtat del conjunt del llibre. Es troba a faltar una introducció que situï el lector i un índex temàtic que permeti fer-ne ús de llibre de consulta puntual. Així mateix, es detecten diverses repeticions i, fins i tot, algunes contradiccions entre les afirmacions contingudes en diversos capítols. Malgrat això, el

valor doctrinal i científic dels diversos textos és elevat, a la qual cosa cal afegir l'interès dels abundants materials que es publiquen en els diversos annexos, les referències bibliogràfiques de cada capítol i la selecció de bibliografia que configura el capítol ix. Tot plegat converteix el llibre, sens dubte, en una obra de referència. A més, en posar a l'abast del lector no especialitzat directrius i materials de diversos països normalment només accessibles als especialistes, cal esperar que aquest llibre obri el camí a nous treballs i estudis que tractin una matèria que al nostre país requereix un desenvolupament més ampli.

I. CONSIDERACIONS GENERALS D'ESTIL

El primer text, com indica el títol mateix, és una exposició de caràcter general sobre l'estil del llenguatge de la redacció de les normes que l'autor, Carles Duarte, presenta dividida en cinc apartats. En primer lloc, en l'apartat 1, situa el llenguatge de les normes dins del llenguatge jurídic, el qual, al seu torn, constitueix un dels llenguatges d'especialitat de la llengua. Ara bé, com que la complexitat dels fets lingüístics impedeix que aquestes classificacions tinguin caràcter estanc, l'autor esmenta encertadament l'heterogeneïtat del llenguatge jurídic i la intersecció existent entre

els diversos dominis tecnolèctals. Cal destacar-ho perquè en parlar dels llenguatges específics se sol posar tant d'èmfasi en les peculiaritats que s'oblida l'existència de trets comuns amb la llengua general i també amb altres llenguatges. Després d'assenyalar la importància històrica del llenguatge jurídic, l'autor esmenta la formalitat i funcionalitat com les dues característiques més significatives d'aquest tipus de llenguatge, a les quals dedica respectivament els dos apartats següents.

Pel que fa a la formalitat, aquesta deriva del caràcter oficial i representatiu d'on sorgeixen els textos legals. Aquest tret, a parer de l'autor, justifica la utilització de formes de l'expressió culta i acurada en la documentació jurídica, sempre que s'apliquin de forma coherent i no se'n faci una combinació atzarosa. Ara bé, hom troba a faltar una explicació més detallada de la relació de tensió que hi ha entre les dues característiques esmentades, les quals manifesten sovint tendències oposades. Sense aprofundir en aquesta explicació, el lector pot trobar contradictori que l'autor afirmi primer que la formalitat afavoreix l'ús de termes cultes i que, en canvi, més endavant asseguri que la funcionalitat contradia la tendència arcaïtzant del llenguatge jurídic. El problema es presenta sobretot davant dels casos de termes i expressions cultes que alhora tenen un caràcter arcaic. Què n'hem de fer? Els hem de bandejar

per falta de funcionalitat o els podem acceptar emparats en l'elevada formalitat dels textos legals? L'autor no desenvolupa prou aquest punt i precisament, un dels exemples que posa en parlar de la formalitat, el cas del possessiu *llur* (un arcaisme en la major part del domini lingüístic), convidava a aprofundir-hi.

L'altra característica, la funcionalitat, es manifesta en els textos legals per mitjà de la precisió i l'ordenació del contingut. Pel que fa la precisió, l'autor dóna una sèrie d'exemples extrets de diversos textos legals amb definicions, classificacions i estructures constants. Quant a l'ordenació del contingut, l'autor descriu l'estructura bàsica de tota disposició normativa de manera succinta —cal tenir en compte que aquest aspecte és objecte de tractament detallat més endavant en el llibre, cfr. IV. *L'estructura de la norma articulada*. Finalment, després de recordar la destinació pública dels textos normatius, l'autor defensa la màxima intel·ligibilitat, claredat i accessibilitat de la llengua dels textos legals. Sobre aquest aspecte, encara que com a objectiu és difícil mostrar-hi cap reserva, creiem que cal manifestar un gran escepticisme. No es pot oblidar que sovint la manca de claredat dels textos legals no procedeix d'una incapacitat tèc-

nica del redactor o del legislador, sinó d'una expressa voluntat d'ambigüitat i fins i tot d'obscuritat, conseqüència de la composició, la transacció i l'acord entre posicions polítiques diverses. Els acords a què arriben, per exemple, els grups parlamentaris exigeixen redaccions amb interpretacions no unívokes que puguin recollir la pluralitat d'interessos.¹ Per tant, determinats preceptes normatius no es poden ni s'han de redactar de manera més clara. Per això, l'afirmació de Ben-nion a què fa referència l'autor sobre la necessitat d'evitar l'ambigüitat dels textos legals per tal de no afavorir la litigació té un abast limitat. No és aplicable a qualsevol situació d'ambigüitat sinó, en tot cas, exclusivament a aquella no volguda pel redactor. Malgrat aquesta matisació, cal entendre que en una obra doctrinal com aquesta es posi més èmfasi a descriure el model de text ideal —descripció, d'altra banda, molt afinada— que no pas a analitzar els casos excepcionals que surten de la normalitat. Això no ha de fer pensar que l'autor desconegui la realitat del llenguatge jurídic i, en particular, del llenguatge legal, ja que en el paràgraf següent, amb una mostra de realisme i bon criteri, ens recorda la necessitat que els textos normatius mantinguin l'equili-

1. Fins i tot un cert grau d'ambigüitat pot ser considerat una virtut, com ocorre, per exemple, amb la Constitució espanyola, la capacitat integradora i de consens de la qual —lloada ben sovint— és obtinguda gràcies a un redactat obert, flexible o, al capdavall, ambigu.

bri entre claredat expositiva i precisió o, dit en altres termes, per més desitjable que resulti la claredat, aquesta no ha de contravenir mai el rigor tècnic que caracteritza el llenguatge normatiu.

L'apartat 4 del text està dedicat a les formes lingüístiques específiques del llenguatge jurídic, que l'autor classifica en els quatre tipus següents: termes, locucions i frases fetes, usos verbals i tractament de càrrecs. Aquesta heterogènia classificació és discutible, almenys, per la inclusió dels dos darrers elements. Pel que fa als usos verbals, no sembla que puguin constituir un tipus de forma lingüística específica del llenguatge legal, almenys a la vista dels casos a què es refereix l'autor, que són el present mantingut en català, respecte el qual hi ha avui una gran vacil·lació; l'ús especificatiu del gerundi, que no és correcte, i una forma del subjuntiu que no es dona en la llengua catalana.² El tractament de càrrecs, per la seva banda, no és exclusiu del llenguatge jurídic i, en tot cas, resulta difícil que aparegui gaire en el llenguatge normatiu i legal. Finalment, l'apartat es tanca amb una referència a la necessitat d'evitar usos lingüístics que puguin resultar discriminatoris per raó de sexe. De manera encertada, l'autor

es mostra desfavorable que els textos normatius utilitzin un sistema que incorpori la forma masculina i femenina separades amb barres inclinades. L'alternativa preferida per l'autor consisteix en l'ús de formes genèriques i indefinides o, fins i tot, la repetició en tots dos gèneres.

L'últim apartat és un resum que recull de manera sintètica les principals recomanacions efectuades al llarg de l'article en forma de principis generals.

II. ASPECTES SINTÀCTICS

El segon capítol, signat per Oriol Camps, tracta de la sintaxi dels textos normatius, que, com afirma l'autor, evidentment no és gaire diferent de la sintaxi de la llengua general, però sí que s'hi poden detectar determinats usos recurrents. Precisament, aquests usos són objecte d'anàlisi al voltant dels dos eixos centrals de la concordança i el temps.

Pel que fa al temps verbal de les oracions, l'autor s'ocupa essencialment de la viabilitat del futur com a verb de la predicació normativa i dels anomenats performatius. En primer lloc, la qüestió de l'ús del futur en els textos normatius està en-

2. En castellà, tal com diu l'autor, el futur de subjuntiu persisteix encara actualment, malgrat el seu caràcter arcaïtzant. Una mostra de la seva pervivència es pot trobar en el nou Codi penal, que conserva construccions del tipus «*el que matare a otro...*» al llarg de tot el seu articulat.

focada des d'un punt de vista descriptiu. L'autor descriu la tendència històrica que sembla manifestar una evolució que va des d'una omnipresència inicial del futur en aquesta mena de textos cap a l'ús del present, amb el recurs complementari de perífrasis d'obligació quan escau.³ Malgrat el que afirma l'autor, el grau de consolidació d'aquesta tendència és relatiu i l'acostament al model *presentista* es produeix amb lentitud i amb grans vacil·lacions. Un exemple d'aquestes vacil·lacions, el trobem només unes pàgines més endavant en aquesta mateixa obra. En un apèndix del capítol VII, hi ha la traducció d'unes directrius —un text normatiu, al capdavant— que en ocasions han estat redactades amb futur, tot i tractar-se d'expressions que haurien d'anar amb la perífrasi d'obligació⁴ seguint el criteri que també postula el capítol I i les directrius de tècnica legislativa, a més de la tendència *presentista* que es defensa en aquest capítol II.

En segon lloc, l'anàlisi dels enun-

ciats performatius a més de molt interessant resulta original, sobretot perquè eixampla, amb bon criteri, els casos en què es poden donar aquests enunciats en els textos legals. L'element fonamental d'un enunciat performatiu, segons l'autor, és que sigui dit per canviar la realitat, que hi estigui en contradicció. Se superen, doncs, les condicions restrictives formulades per Austin inicialment per a aquests enunciats sobre el tipus de verb, la persona i, fins i tot, el temps. En les lleis, a més de la fórmula de promulgació amb la forma *promulgo*, que ja reuneix les condicions esmentades, cal considerar com a performatius enunciats que apareixen en el text articulat, com ara, «Es crea la Universitat de Girona...» o «Queda modificat l'article 20...». L'autor, en coherència amb el seu plantejament, arriba a estendre la consideració de performatives a determinades construccions en futur, una de les quals és la clàusula d'entrada en vigor.⁵ L'estudi dels temps

3. En parlar de la perífrasi d'obligació, s'oblida, però, l'existència d'una mena de perífrasi de prohibició a l'entorn del verb *poder*: «no es pot fer...» en lloc de «no es farà» i també en lloc de «no s'ha de fer».

4. En cursiva destaquem la forma verbal en futur que s'utilitza en els casos següents: «les disposicions normatives es *redactaran* en veu activa», directriu 17, p. 224; «...s'*empraran* els mots...» directriu 23, p. 226; «el mot "i" s'*emprarà*...» directriu 24, p. 226; «No s'*empraran* paraules estrangeres...» directriu 32, p. 230. Així doncs, la traducció catalana de les directrius no segueix les directrius.

5. Sobre aquesta última, cal consignar aquí la diferència de criteri que es posa de manifest entre dos autors d'aquesta obra, perquè si a la pàgina 37 s'afirma la impossibilitat de posar en present aquesta clàusula, més endavant, a la pàgina 159, la mateixa clàusula és considerada un exemple d'ús present mantingut. Cal dir, però, que aquesta vacil·lació també es dona en el legislador català, com posen de manifest els exemples reproduïts a la pàgina 97.

verbals es tanca amb una breu referència a la sintaxi de determinades oracions subordinades.

Pel que fa a la concordança, després de sintetitzar les regles gramaticals de concordança dins la frase i de referir-se a les recomanacions més usuals per a evitar el sexisme en els textos legals, l'autor s'ocupa de la concordança entre elements de diverses oracions. Es tracta d'un aspecte molt important per a la redacció de disposicions, ja que els elements coreferents hi són molt abundants. Els mecanismes de què disposa la llengua per expressar coreferència són la sinonímia, els pronoms i les proformes. La sinonímia, com diu l'autor amb encert, no sol ser viable en textos legals. El sistema pronominal català, en canvi, ofereix àmplies possibilitats al redactor legal, que l'autor exemplifica i comenta. Però el més interessant d'aquest punt és l'examen de les anomenades proformes, paraules de significació general que poden substituir un verb o un nom. Més enllà del que afirma l'autor, caldria considerar, però, si els textos normatius no abusen del recurs estilístic a les proformes. En determinades ocasions, hi ha formes adverbials molt més expressives i, sens dubte, molt més adequades des del punt de vista de la claredat i concisió que es demana per a aquests textos. Així, per exemple, en lloc de «en tots els casos», es podria fer servir, més senzillament,

«sempre»; en lloc de «en cap cas», n'hi hauria prou amb «mai». Finalment, dins del mateix apartat dedicat a la concordança, es parla de la nominalització entesa com l'ús de noms verbals en lloc dels verbs corresponents, sobre la qual l'autor explica raonadament i amb exemples extrets de textos legals per què en aquests es dona una major propensió a la nominalització respecte a la llengua general, com a recurs estilístic.

L'últim apartat del capítol tracta de l'ordre dels mots. Després de recordar l'ordre regular de la frase en català, l'autor descriu les construccions esdevenimentals i la veu passiva, dos supòsits en què aquest ordre *normal* pot ésser alterat.

III. TERMINOLOGIA JURÍDICA

En el primer apartat d'aquest capítol l'autora, Marta Xirinachs, exposa la diferència entre terme i mot i els sentits inversos que adopten l'estudi de la terminologia i la lexicologia. També descriu els trets més importants dels termes tant des del punt de vista del contingut, és a dir, del significat, com des del punt de vista de la forma. El segon apartat repassa els aspectes sociolingüístics que caracteritzen la terminologia jurídica. No és casual que sigui en parlar de terminologia quan aparegui la preocupació per les relacions del llenguatge jurídic amb

l'entorn, amb la llengua en general, amb altres llengües, etc., ja que són els termes la part més aparent i alhora la més sensible als canvis de qualsevol llenguatge d'especialitat. L'autora fa un resum de l'evolució històrica de la terminologia jurídica catalana, que apareix al segle XII i evoluciona amb normalitat fins al segle XVIII. A partir d'aquest segle, en paral·lel a la desaparició d'un poder legislatiu català, s'inicia una fase de dependència terminològica del castellà, fase que persisteix avui, malgrat els canvis polítics, a causa de la inserció dins l'ordenament jurídic espanyol.

En el tercer apartat, dedicat a les característiques lingüístiques, l'autora anuncia l'anàlisi dels dos aspectes dels termes, la forma i el significat. No obstant això, només descriu els aspectes relatius a la forma, és a dir, els sistemes de formació dels termes jurídics, en l'apartat 3.1. La numeració mateixa dels apartats insinua l'existència d'un oblit, ja que l'apartat dedicat als aspectes formals està numerat com a 3.1., però després no hi ha cap apartat 3.2. sobre els aspectes semàntics. Dins dels aspectes formals, l'autora analitza els diversos sistemes de formació de mots de la llengua general

amb atenció especial als que resulten més productius per a la creació de termes jurídics. Els sistemes descrits són la derivació, la formació culta, la derivació impròpia, la composició i, en darrer lloc, el manlleu i el calc. Cal destacar l'apartat dedicat a la derivació impròpia per les excel·lents i sintètiques argumentacions dels termes que inclou, com ara, *forest*, *delimitar*, *terme* i *termini*, *cos* i *escala*, *interlocutòria*. Tots aquests termes, a més, a hores d'ara han estat adoptats per l'Institut d'Estudis Catalans. No obstant això, aquesta referència a l'Institut ens obliga a fer una observació crítica sobre alguns mots inclosos en aquesta obra. Així, per exemple, en aquest mateix capítol III, a la pàgina 66 apareix *citació a termini*, terme que no ha estat recollit pel nou diccionari de l'Institut, que ha adoptat, en canvi, el terme *citació a comparèixer* per a la noció corresponent; o més endavant, en el capítol VIII, pàgina 306, on s'afirma «és totalment inacceptable l'ús del terme *directives* en comptes del terme correcte *directrius*».⁶ Atès que la data d'edició de l'obra de GRETEL que figura al començament és el mes de novembre de 1995 i el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans va

6. El *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans inclou el terme *citació a comparèixer* amb la definició següent: «Un jutge o un tribunal, intimar (una persona) perquè comparegui davant seu dins un termini prefixat» (p. 403). D'altra banda, encara que pugui constituir un canvi de criteri de l'autoritat normativa, el nou diccionari admet el terme *directiva*, que defineix de la manera següent: «*sf.* Norma bàsica de la Unió Europea que cada estat ha de desenvolupar en la seva legislació» (p. 629).

aparèixer publicat al setembre del mateix any, s'hauria pogut fer una revisió exhaustiva dels termes d'acord amb aquest últim. Sens dubte, es podrà dur a terme en una pròxima edició d'aquest llibre.

IV. L'ESTRUCTURA DE LA NORMA ARTICULADA

Aquest capítol, el primer dels tres en què participa Josep M. Mesres, estudia l'estructura dels textos normatius articulats, centrant-se no només en les qüestions formals sinó també en els aspectes de contingut. Es tracta d'un dels aspectes amb què GRETEL es va donar a conèixer l'any 1986 i l'autor, a més de fer aportacions personals i oferir múltiples exemples, sintetitza amb encert les principals recomanacions de les diverses obres d'aquest grup i les d'altres publicacions posteriors que s'han ocupat de la qüestió. De manera volguda, l'autor es refereix indistintament a *norma articulada* i a *lleï*. Aquest criteri ens sembla adequat perquè les solucions adoptades per a la lleï, el text normatiu de rang jeràrquic més alt i alhora normalment d'estructura més comple-

xa, es poden adaptar fàcilment als altres tipus de textos articulats.

En el primer apartat, dedicat a la intitulació de la norma articulada, s'hi exposen —molt en la línia dels treballs anteriors de GRETEL— les característiques que ha de tenir el títol de les normes i s'hi analitzen amb cura tots els elements que l'integren i, en particular, els nexes. L'autor aclareix els principals problemes que presenta aquest darrer aspecte i en dona abundants exemples. No obstant això, cal assenyalar l'existència d'una contradicció amb l'anàlisi que s'efectua al capítol VIII sobre la possibilitat de l'absència de nexes.⁷ El segon apartat tracta del preàmbul i s'ocupa de les possibles denominacions, el contingut i l'estructuració, que admet divisions. L'apartat 3 tracta de la numeració i intitulació de totes les agrupacions superiors a l'article. Pel que fa a la numeració, l'autor es mostra contrari al criteri del DOGC, segons el qual caldria unificar la numeració amb xifres aràbigues. Considerem encertada la posició de l'autor sobre aquest punt; en canvi, no veiem la necessitat de mantenir la preposició *de* al principi de cada rúbrica, cosa que l'autor no argumenta, tot i

7. A la pàgina 77, el títol «Llei 40/1991, del 30 de desembre. Codi de successions per causa de mort en el dret civil de Catalunya» es considera no recomanable i es prefereix escriure'l de la manera següent: «Llei [...] per la qual s'aprova el Codi de successions...». En canvi, a la pàgina 270 s'afirma que una denominació alternativa per a «Llei 3/1993, de 5 de març, de l'estatut del consumidor» podria ser la següent: «Llei 3/1993, de 5 de març. Estatut del consumidor» perquè «el fa més planer i econòmic, encara que trenca amb la forma habitual de construir els títols de les lleis».

que admet l'existència ocasional de rúbriques sense la preposició. Ens sembla que, des del punt de vista de la concisió, seria convenient que aquestes rúbriques prescindissin de la preposició inicial, llevat potser d'alguns textos del màxim valor institucional, com ara la Constitució i els estatuts d'autonomia.

Els dos apartats següents s'ocupen de la unitat bàsica de tot text normatiu, l'article. L'apartat 4 tracta molt breument de la seva numeració i intitulació. L'apartat 5, un dels més rellevants de tot el capítol, repassa el contingut i estructura interna dels articles. El més interessant, al nostre parer, és el tractament de les divisions de l'article. En primer lloc, l'autor ofereix una excel·lent sistematització dels termes amb què es pot fer referència a aquestes divisions o parts de l'article —un aspecte en què la pràctica legislativa ofereix molta arbitrarietat—, que són els següents: *apartat* o *punt* per a les oracions dins un mateix paràgraf, *incís* per a elements explicatius d'un període i *frase* per a fragments de període inferiors als esmentats i superiors al mot. En segon lloc, l'autor argumenta amb bon criteri la solució que proposa per a la numeració dels paràgrafs interns de l'article, que consisteix a combinar números i lletres, en contra del plantejament del DOGC —una vegada més—, el qual utilitza exclusivament xifres àrabiques, cosa que topa amb dificultats

notables en aquells articles que tenen un sol apartat subdividit.

En l'apartat 6, dedicat a un tipus especial de normes, les normes de modificació, l'autor resumeix les principals aportacions de la bibliografia que utilitza. L'autor planteja la possibilitat d'escriure tot el text de la modificació en cursiva per tal que sigui clarament identificable, cosa que no podem compartir íntegrament ja que, encara que sigui tipogràficament viable i visualment convenient, no és adequat per a aquelles modificacions d'extensió important. Cal tenir en compte que la cursiva és un recurs gràfic al qual només es pot recórrer en ocasions molt excepcionals. A més, la majoria de la legislació comparada que l'autor esmenta utilitza les cometes amb el text en lletra rodona i el mateix autor ja proposa escriure en cursiva el títol de l'article (emprar la cursiva en el text faria impossible, doncs, la distinció entre el títol i el text de l'article).

En l'apartat 7, després de resumir el contingut de la part final de les normes i donar exemples de cada tipus de disposició, s'analitzen les propostes que plantegen una estructuració diferent de la part final, especialment, les de membres de GRETEL. Curiosament, l'autor se situa en una posició que podríem considerar intermèdia entre el model tradicional i el postulat per GRETEL, ja que planteja tractar la part final com un capítol més, però

sense considerar cada disposició com un article. Aquest eclecticisme sembla afavorir que els òrgans legislatius puguin introduir progressivament lleugeres modificacions de millora en aquesta part dels textos normatius.

Els apartats restants, 8, 9 i 10, s'ocupen dels annexos i de la forma en què cal fer les remissions en els textos normatius, tant les internes com les externes, i constitueixen una excel·lent síntesi de la bibliografia que ho ha tractat. Finalment, aquest capítol es completa amb la versió catalana de les directrius espanyoles publicades el 1991 i una breu bibliografia, de gran utilitat.

V. ASPECTES GRÀFICS

DE LA REDACCIÓ DE LES NORMES

Josep M. Mestres, l'autor de l'anterior capítol, és també el responsable d'aquest altre, dedicat a qüestions que afecten la presentació gràfica o formal dels textos legals. En una breu introducció inicial, l'autor qualifica aquest aspecte d'humil, però això no s'ha d'interpretar pas en el sentit de menor o prescindible. Les qüestions que s'hi tracten tenen una importància remarcable per a la correcta lectura i interpretació dels textos legals i, a més, solen plantejar força dificultats pràctiques als redactors.

Pel que fa al contingut, que no podem comentar detalladament

aquí, el capítol inclou una excel·lent síntesi de les diverses qüestions gràfiques, parant una atenció especial a les més lligades a la redacció dels textos normatius. Per això, al costat de qüestions generals, que podem trobar en tota mena de textos —signes de puntuació, ús de majúscules o abreviacions—, n'hi ha d'altres de més específiques, però molt freqüents en els textos legals —la forma dels numerals i l'ús dels diversos tipus de lletra. Així mateix, cal destacar l'abundància d'exemples, molts dels quals són extrets de textos legals, i la referència a les pràctiques habituals —al capdavant, estem parlant de convencions— dels organismes responsables de la publicació oficial de textos normatius, és a dir, el Parlament de Catalunya i el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*.

VI. TRADUCCIÓ

Aquest capítol, del mateix autor que el que obre el llibre, s'ocupa d'un aspecte que, en principi, no es pot esperar que aparegui en un llibre dedicat a la redacció. No obstant això, en les primeres línies del capítol, l'autor en dóna una explicació plausible basada en la presència històrica i actual de la traducció en els moments de més intensitat de la producció legislativa catalana. Podem afegir també que, en el procés de normalització de la llengua cata-

lana, la traducció esdevé un factor imprescindible per a fer-ne viable l'ús en els àmbits jurídics. A més, el redactor jurídic català es troba dins un marc legislatiu redactat majoritàriament en una altra llengua, el castellà, que és l'única llengua en què es publiquen oficialment els textos legals més importants aplicables a Catalunya, com ara les lleis processals, les lleis fiscals, el Codi penal, les lleis mercantils i laborals, etc. Això obliga el redactor a efectuar una activitat de traducció molt important simultàniament o prèvia a la redacció.

Els dos primers apartats d'aquest capítol tenen caràcter introductor. El primer, després de referir-se al marc legal, enumera les diverses traduccions de textos legals que es produeixen tant cap al català com des del català a altres llengües i assenyalava la importància internacional de l'activitat de traducció; el segon, en canvi, descriu sintèticament els diversos tipus de traducció segons els diferents criteris que serveixen per a classificar-los i situa la traducció jurídica, preferentment, dins la traducció escrita i literal.

La resta d'apartats del capítol desenvolupen l'aplicació del principi de traducció literal amb abundants exemples. L'autor s'ocupa dels aspectes gramaticals, estilístics, terminològics, fraseològics i de pre-

sentació lligats a la traducció jurídica. Pel que fa als aspectes gramaticals i estilístics, cal destacar el ponderat judici que emet l'autor al final de l'apartat 4 en què —de manera semblant a com ho fa en el capítol I— torna a reclamar la necessitat de trobar un equilibri, en aquest cas, entre fidelitat a l'original i naturalitat del text d'arribada. En canvi, de manera desafortunada perquè creiem més fonamentada la redacció en futur, a la pàgina 159 mostra un criteri que contradiu el capítol II, en proposar «entrar en vigor», redactat en present, per al verb de les clàusules d'entrada en vigor.⁸ Així mateix, aquesta pàgina inclou molts exemples que, de fet, no poden correspondre a textos legals sinó que pertanyen a la redacció de determinats documents administratius. Hauria estat preferible donar exemples procedents exclusivament de textos legals.

L'apartat 5, dedicat a terminologia i fraseologia, a més d'incorporar molts exemples de termes en les diverses llengües i els seus equivalents catalans,⁹ dóna criteris adequats per a resoldre problemes de caràcter més general, com per exemple, quan estableix la preferència per l'ús d'equivalents terminològics funcionals. L'apartat 6 tracta sobre les anomenades designacions singulars i és el

8. Cfr. nota núm. 5.

9. Entre aquests termes, a la pàgina 161 es prefereix *directriu* en lloc de *directiva*. Vegeu el que n'hem dit a la nota núm. 6.

de més dimensió de tot el capítol, cosa que no trobem del tot justificada per la poca vinculació d'aquest aspecte amb els textos legals. Cal tenir en compte que, per exemple, s'ocupa d'aspectes força excèntrics respecte als textos normatius, com ara la manera de traduir els títols de pel·lícules i d'obres plàstiques o literàries, etc. No obstant això, el capítol ofereix criteris clars i assenyats que permeten solucionar moltes de les dificultats que plantegen aquestes qüestions.

Finalment, els dos últims apartats es dediquen a la presentació gràfica de les traduccions i la resolució de discrepàncies entre versions oficials. Es tracta de dos aspectes relacionats amb la traducció, però no pas amb el llenguatge.

VII. LA FIXACIÓ DE MODELS LINGÜÍSTICS EN LES DIRECTRIUS DE TÈCNICA LEGISLATIVA

Aquest capítol, l'autor del qual és Miquel Martín, presenta les principals aportacions que les directrius de tècnica legislativa han efectuat sobre el llenguatge dels textos legals. En particular, es dedica molta atenció a les directrius austríaques i alemanyes, les darreres versions de les quals es presenten traduïdes en sengles apèndixs inclosos al final del capítol. No obstant aquesta dedicació preferent, justificada per

l'alt nivell d'elaboració i la tradició de més de vint anys d'aquestes regles centreeuropees, l'autor també té en compte la tradició del *legal drafting* angloamericà i les directrius espanyoles i catalanes que han aparegut a principis de la dècada. Pel que fa a la seva estructuració, el capítol està dividit en tres parts, una primera d'introductòria i les altres dues dedicades a comentar i analitzar les regles, diferenciant entres les de caràcter general i les més específiques.

En la primera part, després de situar l'estudi del llenguatge dels textos normatius dins la tècnica legislativa (una disciplina que, com hem dit al començament, ha experimentat un notable desenvolupament al nostre país des de fa deu anys arran de la publicació de la primera obra de GRETEL), descriu les característiques del llenguatge jurídic com a llenguatge d'especialitat. Encara que l'autor ho aprofita per introduir aspectes procedents de les directrius esmentades, el contingut d'aquesta part és força repetitiu en relació amb el capítol 1. D'altra banda, considerem —potser més per la forma que no pas pel contingut— excessivament contundents i poc adequades en el context d'una obra científica algunes de les afirmacions de l'autor com, per exemple, en parlar de les fronteres incertes entre llenguatge tècnic i llenguatge de grup social, la següent: «A vegades no serà fàcil dis-

tingir entre el que és tecnolèct i el que és sociolecte, entre el terme o expressió tècnica acurada i necessària i la *xerrameca de picaplets xarlata i baladrer*» (p. 182). En aquests termes —la cursiva és nostra—, nosaltres sí que creiem possible distingir les dues coses.

En la segona part, dividida en cinc apartats, s'exposen les principals regles de caràcter general que la tècnica legislativa ha desenvolupat sobre el llenguatge legal. En el primer apartat es planteja la necessitat d'economia, brevetat i senzillesa per a la redacció normativa i es proposa el tractament que cal donar a les paraules supèrflues i a les repeticions, l'ús d'exemples, etc. A diferència d'altres apartats d'aquest mateix capítol, l'autor no ofereix cap exemple que permeti al lector adonar-se dels freqüents errors que presenta la producció legislativa sobre aquest punt. Les dues regles descrites en els dos apartats que vénen a continuació fan referència a la precisió, requisit fonamental del llenguatge normatiu, i a la comprensibilitat, aspecte que, tal com ve a dir l'autor, resulta delicat per la dificultat d'assenyalar exactament on es troba. En tots dos casos, es fa una síntesi de les directrius més importants, s'assenyalen algunes de les seves formes d'aplicació i es recullen alguns exemples. Cal destacar que, en parlar de precisió i comprensibilitat, torna a aparèixer el debat sobre la seva relació de tensió en termes molt

semblants als del capítol I i l'autor, a més de presentar algunes formes per superar-lo, expressa igualment el caràcter no sempre contradictori entre els dos factors i la necessitat de trobar-hi un punt d'equilibri. El quart apartat d'aquesta segona part del capítol s'allunya de la consideració del llenguatge des del punt de vista formal i, en discutir sobre les funcions que escauen a la llei i la manera com repercuteixen sobre el llenguatge, adopta un cert caràcter de digressió. Si la llei ha d'educar, informar o convèncer els destinataris, esdevé necessari emprar un llenguatge —entès, doncs, com a instrument retòric— que pugui acomplir aquestes funcions. L'autor, persuasivament, manté una posició contrària a aquesta possibilitat —com ja feia a l'obra de GRETEL de 1986— des d'una perspectiva que té en compte la funció de la norma jurídica en l'evolució històrica del dret. El darrer apartat analitza les possibilitats de superar la discriminació lingüística per raó de sexe en els textos legals. L'autor situa molt bé aquest problema però resulta massa vague i genèric en la crítica de les diverses alternatives proposades. Així, es descarta l'ús de la barra inclinada perquè, entre altres coses, dificulta molt la lectura, cosa que compartim absolutament. No obstant això, es menystenen les conseqüències que genera el sistema de doble formulació sobre la resta de la frase en una llengua com la catalana en què no

només el nom té marques de gènere sinó que, a més, ha de concordar amb els articles, adjectius, pronoms o participis que s'hi refereixen, cosa que no passa en les llengües anglesa i alemanya, d'on provenen les referències i directrius al·legades.¹⁰ D'altra banda, una mostra de la dificultat d'avançar en aquesta qüestió ens la dona aquest mateix capítol, ja que l'autor —malgrat ocupar-se del problema i proposar alternatives de redacció per als textos legals— utilitza sistemàticament al llarg del text expressions marcades amb el gènere masculí, com ara, «el redactor», «el legislador», «el lector», «el destinatari», «el profà», etc.¹¹

La tercera i última part d'aquest capítol aplega algunes de les regles especials —en el sentit de concretes— que la tècnica legislativa proposa per el llenguatge dels textos normatius i que, tal com diu l'autor, no difereixen gaire de les de textos propis d'altres llenguatges com, per exemple, el periodístic. Al capdavant, es tracta d'un conjunt de crite-

ris de selecció estilística que el redactor normatiu ha de fer servir davant de la diversitat de recursos formals igualment admissibles gramaticalment que la llengua posa a la seva disposició. Considerem que potser és la part més interessant de tot el capítol perquè l'autor hi recull i hi sistematitza els criteris, extrets de les diverses directrius, que determinen la tria de les preferències. S'analitzen les opcions següents: veu passiva o veu activa, frase llarga o frase curta, negació o afirmació, conjunció *i* o conjunció *o*, expressió nominal o expressió verbal i variació terminològica o univocitat. Així mateix, es descriu l'ús que cal fer de les definicions, però entenem que la utilització d'aquesta tècnica no afecta el llenguatge dels textos legals i, per tant, com que correspon a un altre àmbit de la tècnica legislativa, no s'hauria d'haver tractat en aquesta obra. L'anàlisi permet comprovar que, malgrat les diferències de llengües a què corresponen les diverses directrius, els criteris adop-

10. Així, per exemple, en català i en altres llengües romàniques resulta molt complicat d'assegurar la no-discriminació sexual en una frase senzilla d'una regulació normativa com la següent: «El rector és elegit entre els catedràtics d'universitat que presten els seus serveis a la Universitat a temps complet». Amb el sistema de barres inclinades podria quedar de la manera següent: «El/la rector/a és elegit/da entre els/les catedràtics/ques d'universitat...». Com veiem aquesta solució, que creiem totalment inviable, assenyala que el problema no és el nom, com passa en anglès o alemany, o, almenys, no és pas únicament aquest i, per tant, en la nostra llengua caldrà cercar altres solucions més imaginatives que ni l'autor ni les directrius catalanes no concreten.

11. Val a dir que en algun dels capítols no és així, cosa que n'incrementa l'heterogeneïtat a què fèiem referència al començament. Per exemple, en el capítol anterior, Josep M. Mestres opta per repetir la designació en els dos gèneres sense mantenir el mateix ordre d'aparició: «el lector o la lectora» (p. 118), «la lectora o el lector» (p. 125).

tats en cada cas mantenen força homogeneïtat i no s'allunyen gaire. L'exposició d'alguns dels criteris va acompanyada amb exemples ben elegits de la producció legislativa catalana i les alternatives de redacció corresponents. En algun cas, però, les alternatives presentades no exhaurixen les possibilitats de redacció i, fins i tot, se'n poden trobar de més pròximes al text original.¹²

VIII. L'ESTATUT DEL CONSUMIDOR. COMENTARI BREU DE TÈCNICA LEGISLATIVA

El capítol VIII, signat per Joan Egea, Josep M. Mestres i Pau Salvador, és metodològicament molt diferent dels restants que integren el llibre. Es tracta d'un interessantíssim exercici d'anàlisi sobre un text legal concret, la Llei 3/1993, de 5 de març, de l'Estatut del consumidor (DOGC núm. 1719, de 12 de març). Situat al final del llibre, aquest capítol, que els autors qualifiquen de «comentari breu», constitueix una exemplificació pràctica de les aportacions i propostes doctrinals que contenen els capítols precedents. D'aquesta manera enriqueix el conjunt de l'obra amb una forta capaci-

tat de compromís amb les propostes realitzades. És un mètode que considerem preferible a la publicació de directrius o regles, molt habitual en aquest àmbit, ja que les observacions tenen una aplicació immediata sobre una situació real. Cal matisar, però, el caràcter breu que li atribueixen els autors mateixos, ja que ocupa una extensió de quaranta-una pàgines de text, al llarg de les quals es desgranen amb tota minuciositat els diversos aspectes que presenten deficiències tècniques des d'una àmplia perspectiva: tècnica legislativa, qüestions de llenguatge, aspectes formals, etc.

Tanca el llibre un darrer capítol, elaborat per David Felip i Josep Santdiumenge, que consisteix en una selecció de bibliografia agrupada temàticament i ordenada cronològicament. Tot i que no s'especifica la data de tancament, suposem que és l'any 1994, atès que no inclou cap obra publicada l'any 1995. Així mateix, inclou una tria de regles de tècnica legislativa per països, una relació de revistes especialitzades i una altra amb els noms i adreces de les principals institucions i associacions que es dediquen a l'estudi de la tècnica legislativa.

Pere TORRA

12. Així, per exemple, la frase «El reconeixement d'un fill no matrimonial major d'edat *no* produeix efectes *sense* el consentiment, exprés o tàcit, d'aquest» té un equivalent en la modalitat afirmativa més pròxim que el que planteja l'autor en la frase següent: «El reconeixement d'un fill no matrimonial major d'edat *només* produeix efectes *amb* el consentiment, exprés o tàcit, d'aquest».